

Zmizelá ulice olomoucké křižovatky kultur

František MEZIHORÁK, Alena NELEŠOVSKÁ

Abstrakt: Příspěvek je věnován otázkám vzájemného prolínání a působení židovské, české a německé kultury a jazyka v Olomouci od středověku do konce 2. světové války s přesahem do současnosti.

Klíčová slova: Olomouc, Němci, Češi, Židé, jazyk, kultura, prolínání, historie

V historické realitě židovského osídlení v Olomouci, o něž v tomto příspěvku půjde, však znamená ona metaforická ulice spíše drobné lokality a uličky na mapě města. Ta nejstarší, mající svůj základ snad již v 11. století, se přímo nazývala Židovská. Nepochybné je, že od počátku konstituování se našeho města až do 15. století přispívali k jeho tvářnosti vedle Čechů a Němců také Židé. Když je však král Ladislav Pohrobek roku 1454 svým nařízením z Olomouce vyhnal, jejich dosavadní markantní stopy byly rychle zahlazovány a ty nové pak v dalších stáletích nebyly oficiálně přiznávány, protože legálně se zde Židé znovu usazovat nemohli až do poloviny století devatenáctého. (Zákazy pro Židy byly od času Marie Terezie zdůvodňovány i tím, že jejich přítomnost není z bezpečnostních důvodů možná v mohutné vojenské pevnosti, na niž tehdy byla Olomouc touto panovnicí proměněna.)

Extrémní antisemitismus, po věky rozdmýchávaný až do pogromů, v nichž se na nevinných Židech vybíjelo napětí a zloba, vycházející

ze společenských problémů a přírodních katastrof, byl po roce 1848 postaven mimo zákon a Židé získali konečně základní právo legálně se i v Olomouci usazovat a pak i získávat městská domovní práva. Jejich počet ve městě rychle narůstal. Jestliže v roce 1857 se k židovství hlásilo jen 72 obyvatel, v roce 1869 jich bylo již 747 (přitom celkový počet obyvatel byl 14 394), v roce 1880 už 1254, v roce 1900 pak 1676 a v roce 1930 dokonce 2198.

Jejich přínos k rozvoji Olomouce byl vzhledem k počtu nesrovnatelně větší a všestranný. V hospodářské oblasti se zasloužili o velký vzestup poté, co byla zrušena omezující pevnostní pouta a padly hradby. Židovští obchodníci se stali dominantními v obchodu s obilím, moukou, lihem, octem, vínem, jižním ovocem, textilem, galanterií, kůžemi, uhlím atd. Židovští podnikatelé si pronajímali a úspěšně rozvíjeli některé městské podniky a zakládali nové: pivovar, sladovnu, lihovar, cukrovar, drožďárnu, octárnu, podniky potravinářské, konzervářské a cukrovinkářské, ale také tiskárnu, nakladatelství apod. Firmy jako May (lihovar, drožďárna, cukrovar), Hamburger (sladovna), Heikorn (mýdlo, tuky, oleje), Deutsch (cukrovinky a čokoláda), Engelmann (textil) aj. prosluly brzy nejen v oblasti Haná, nýbrž i v celém Rakousku-Uhersku a po vzniku Československé republiky šířily pověst kvality československých výrobků po celé Evropě i mimo ní. Bez Židů by Olomouc ekonomicky zůstala ještě dlouhou dobu zaostávajícím bývalým pevnostním městem.

Ve společenské a kulturní sféře pochopitelně pokračovali nyní již otevřeně v pěstování svého historického židovského dědictví, ale stále více přispívali i sféře nežidovské, zpočátku především německé, což bylo dáno i germanizačními zákony z doby josefinské. Po uvolnění politických poměrů a zvláště po vzniku ČSR se začali hlásit i k češství. Každopádně jejich podíl na společenských a kulturních aktivitách narůstal řadou geometrickou. S růstem jejich ekonomické síly a tím i sebevědomí, s nímž se hlásili ke své etnické příslušnosti (nebo plnoprávnosti v rámci jiných etnik), přibývalo i jejich aktivit v Olomouci. Vznikly četné židovské spolky – náboženský, kulturní, dobročinný, literární, akademický, tělocvičný aj. Židé už mohli zasednout i v městské radě. Zřídili si hřbitov, modlitebnu a v roce 1891 ustavili svou náboženskou obec. Národní myšlenku židovskou začal propagovat od konce

19. století spolek sionistický. A tak se v roce 1920 k židovské národnosti trouflo přihlásit již 38 % Židů z Olomouce. Přímo symbolem jejich všestranného vzestupu se stala v roce 1897 velkolepá synagoga, postavená dle projektu slavného vídeňského architekta Jakoba Gartnera. S kapacitou téměř tisíce věřících, bohatá vnějškovou i vnitřní tváří, se důstojně přiřadila k dominantám města.

Mimořádně bohatý byl umělecký a duchovní přínos židovské olomoucké komunity – jak pro město a region, tak leckdy i pro daleko širší sféry, dokonce světové. Z desítek osobností, jež byly v různé míře spjaty s olomouckým Židovstvem, uvedeme jen několik těch nejvýznamnějších: Autor populárních operet Leo Fall (v Olomouci narozený), zakladatel psychoanalýzy Sigmund Freud (působil v Olomouci jako vojenský lékař), skladatel Gustav Mahler (dirigent olomoucké německé opery), filozof Ludwig Wittgenstein (v Olomouci vznikla část jeho nejvýznamnějšího díla *Tractatus logico-philosophicus*) či zakladatel filozofické fenomenologie Edmund Husserl (studoval na německém gymnáziu v Olomouci). Z doby nedávné pak Jiří Pelikán, někdejší ředitel Československé televize, významný činitel tzv. Pražského jara, pak – po emigraci – italský europoslanec a vydavatel nejvýznamnější československé emigrantské tiskoviny *Listy*.

O podstatnou část kulturních a duchovních židovských tradic Olomouc přišla, podobně jako mnoho měst v Evropě, za nacistické hrůzné éry. Zlověstnou předzvěstí se stal v Olomouci již v roce 1939 požár zmíněné velkolepé synagogy. Místní nacisté ji zapálili hned v noci na 15. března, kdy Německo okupovalo zbytek ČSR. Hašení požáru zabránili a trosky zlikvidovali. Na pustém místě pak další totalitní režim – komunistický – postavil sousoší Lenina a Stalina, takže nic nemělo připomínat na tomto místě židovskou tragedii. To bylo po sametové revoluci odstraněno, ale zničenou synagogu připomíná pouze skromná pamětní deska.

Z materiálních dokladů života Židů v Olomouci zbylo po druhé světové válce pramálo – především některé hospodářské budovy (dále ovšem ustupující nové výstavbě), některé obytné domy a jiné budovy. Nejvýmluvnější je paradoxně hřbitov! Tam se dochovala židovská obřadní síň a řada umělecky cenných židovských náhrobků. Na památníku obětí holocaustu se tam připomíná 1520 jmen olomouckých Židů.

Ti nepočtení, kteří nacistickou genocidu přežili, se do Olomouce již většinou natrvalo nevrátili – převážně odjeli do Izraele. Teprve po pádu komunismu se obnovila v Olomouci samostatná Židovská náboženská obec – nyní v počtu asi 80 členů. Ti sice přispívají některými aktivitami k plnějšímu životu města, ale znovu vystavět tu metaforickou zmizelou židovskou ulici na křižovatce kdysi multikulturní Olomouce, to už bohužel není v jejich silách.

Literatura:

- KLENOVSKÝ, J., PAPOUŠEK, M. *Židovská obec v Olomouci*. Olomouc, 1997.
- MAŇÁK, P. Olomoucký pobyt a olomoučtí přátelé Ludwiga Wittgensteina. In VVM, 2001, č. 4., s. 375–384.
- MELKUSOVÁ, A. *Pohnutá historie místních Židů*. In *Olomoucký den*, 2006, č. 48 (26. 2. 2006), s. 6.
- MELOTÍK, Z. a kol. *Olomouc rabína Bertholda Oppenheima*. Olomouc: Burian a Tichák, 2005.
- SCHINDLER, A. *Tajemná Olomouc I.–IV*. Olomouc: Votobia, 1998, 2001, 2002, 2007.
- VINGRÁLEK, M. Osudy židovské komunity v Olomouci. *Olomoucký den*, č. 20 (19. 9. 2003), s. 10.
- Synagoga. (Z historie židovského osídlení města.) In *Kdy-kde-co v Olomouci*. Olomouc: březen 1990, s. 33–34.
- <http://www.kehila-olomouc.cz>

Kontakt na autory příspěvku:

Prof. PhDr. František Mezihorák, CSc., Dr.h.c.
Katedra společenských věd
Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
Žižkovo nám. 5
771 40 Olomouc
e-mail: frantisek.mezihorak@upol.cz

Prof. PhDr. Alena Nelešovská, CSc.
Katedra primární pedagogiky
Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
Žižkovo nám. 5
771 40 Olomouc
e-mail: alena.nelesovska@upol.cz